

УДК 657.6

ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО КОНТРОЛЮ для мінімізації ВИТРАТ ТА МАКСИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ПІДПРИЄМСТВ

ВАСИЛЬ ДЕРІЙ,
докторант кафедри обліку
у виробничій сфері,
канд. екон. наук, доцент
Тернопільського національного
економічного університету

Визначено найважливіші риси розвитку світових економічних процесів, що суттєво впливатимуть в найближче десятиліття, в тому числі на економічний контроль. Зроблено порівняльний аналіз різних трактувань ученими-економістами понять «контроль» та «економічний контроль» і висловлено власне бачення автора щодо них. Запропоновано додатково до існуючих ще п'ять абсолютно нових аспектів трактування поняття «контроль» як багатовимірного явища (міжнародний, політичний, фінансовий, інституційний та морально-психологічний аспекти). З метою підвищення ефективності контролю за грошовими доходами рекомендовано підприємствам використовувати журнал щоденного контролю за реалізацією продукції та її оплатою або журнал щоденного контролю за грошовими доходами і грошовими витратами підприємства.

Ключові слова: контроль, економічний контроль, система, класифікація, мінімізація витрат, максимізація доходів підприємства.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічний контроль, безумовно, відіграє важливу роль у мінімізації витрат і максимізації доходів підприємств, що надають йому того значення, на яке він насправді заслуговує. Формально економічний контроль як система функціонує на всіх підприємствах, проте лише окремі з них здійснюють цей контроль за всіма його основними канонами, що забезпечує таким підприємствам зростання ефективності діяльності, відповідальності та дисциплінованості на всіх рівнях управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні вчені-економісти А. Бодюк [1], Т. Бутинець [2], Ф. Бутинець [3; 4], А. Вітвицька [5], Н. Виговська [6], Я. Гончарук, В. Рудницький [7], Л. Дікань [8], Є. Калюга [9], Г. Кірейцев [10], С. Левицька [11], Л. Нападовська [12], В. Пантелеєв [13], Б. Усач [14], Л. Шатковська [15], В. Шевчук [16] та інші приділяли чимало уваги як контролю взагалі, так і економічному контролю зокрема. Звернемося до думок деяких із перелічених вище авторів. Так, Н. Виговська підготувала ґрунтовне монографічне дослідження господарського контролю в Україні і висловила думку про те, що «... контроль є самостійною функцією

управління, однак він не поглинає інші функції, а взаємопроникає в них, активно впливаючи на ефективність їх використання» [6, с. 129]. Т. Бутинець вперше у вітчизняній науковій літературі з господарського контролю висвітлює проблему організації самоконтролю. Самоконтроль автор вважає «свого роду ідеалом усіх видів контролю» [2, с. 21]. В. Пантелеєв власні наукові пошуки зосередив на методології та організації внутрішньогосподарського контролю. Він небезпідставно зауважує, що в реальному секторі економіки глибокі дослідження щодо внутрішньогосподарського контролю не проводилися. На його думку, цей контроль у підприємстві є організованою власниками підприємства та уповноваженими ними особами системою «стеження, нагляду і перевірки ефективності формування й використання ресурсів підприємством, законності та доцільності господарських операцій і грошей, виявлення резервів, запобігання безгосподарності, втратам і крадіжкам» [13, с. 13].

Проблеми економічного контролю в контексті мінімізації витрат та максимізації доходів підприємств, на жаль, у науковій літературі приділено мало уваги, що спонукало нас зайнятися цією проблемою більш предметно.

Мета статті – з'ясування поняття і значення економічного контролю в контексті мінімізації витрат та максимізації доходів підприємств і формування на цій підставі власних висновків автора.

I. НАЙВАЖЛИВІШІ РИСИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СИСТЕМУ КОНТРОЛЮ В ПІДПРИЄМСТВАХ

Ми вважаємо, що сьогодення характеризується багатьма специфічними рисами, які нещодавно сформовані та / або ще формуються і значно впливатимуть на розвиток світових економічних процесів у найближчі десятиліття. До таких специфічних рис, за нашим переконанням, можна віднести:

- нестримний динамізм та оперативне застосування в науці, практичній діяльності, побуті новітніх інформаційних технологій і комп'ютерної техніки;
- прискорене збільшення чисельності населення світу (особливо в Китаї, Індії та інших країнах Азії, Африці) і зростання кількості робочих місць у невикористаній сфері;
- нерівномірний розподіл та обмеженість матеріальних, сировинних, продовольчих, енергетичних, водних, фінансових, інвестиційних ресурсів і прагнення людства до заможнішого матеріального життя, що загострює й посилює індивідуальний егоїзм, створює атмосферу напруги та невизначеності на різних рівнях влади, підприємництва, соціальної сфери;
- послаблення ролі держави в регулюванні соціально-економічними процесами та зміцнення і посилення впливу на суспільні групи, державні утворення кланових і злочинних угруповань, представники яких беруть активну участь у виборчих перегонах з метою легального приходу до влади і реалізації своїх корисливих задумів, що сприяє розвитку корупції, всюдозволеності та безвідповідальності; створює у людей відчуття незахищеності, невпевненості, постійного й панічного страху за власну долю і життя своїх рідних і близьких (зараз невпинно зростає кількість людей, які страждають хронічними фобіями);
- перманентну політичну нестабільність у багатьох країнах світу, що загострюється у зв'язку із непримиренністю політичних й економічних інтересів кланових угруповань, політичних партій, та відсутність єдності між ними у захисті інтересів держави на міжнародній арені;
- відсутність належного контролю за витратами і доходами громадян (усіх без винятку) і жорсткого та системного обмеження державою надмірного збагачення (для України це надзвичайно актуальна проблема);

- недостатню спроможність контролюючих і правоохоронних органів вести цілеспрямовану й послідовну політику в боротьбі з казнокрадством, міжнародною мафією, організованою злочинністю, тероризмом (останній, як стверджують деякі вчені, є результатом політичних прорахунків провідних країн Заходу щодо країн третього світу);

- неофіційну підтримку представниками державних органів влади відповідних підприємницьких структур та періодичне отримання за це «винагороди» і використання незаконних методів створення штучних перешкод на шляху розвитку конкурентів перших (в окремих випадках цинічне їх знищення або поглинання) тощо.

Наведені вище особливі риси певним чином впливають на систему контролю на міжнародному, континентальному, міждержавному, державному, регіональному, галузевому рівнях, а також на рівні підприємства, його структурних підрозділів (звітних сегментів), кожного окремо взятого робочого місця.

II. ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ КОНТРОЛЮ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Слово «**контроль**» має французьке походження (від слова «*controle*») і дослівно означає список, що ведеться у двох примірниках (в нашому випадку повторне повернення до раніше розглянутого питання, його перевірка). Контроль означає перевірку виконання тих або інших господарських рішень з метою з'ясування їх законності та економічної доцільності [17, с. 5].

В. Шевчук зазначає, що термін «контроль» має латинські корені: *rola* – згорток паперу із записами, документ; *contra* – протиставлення тим твердженням, що є в такому документі [16, с. 11].

Близькі за значенням до слова «контроль» за нашим розумінням є слова «спостереження», «перевірка», «нагляд», «дослідження», «моніторинг», «огляд», «відображення», «порівняння», «з'ясування». Про деякі з них неодноразово згадується у літературних джерелах.

Контроль насамперед варто розглядати, на наш погляд, як одну із функцій управління в усіх сферах людської діяльності.

Контроль у сфері економіки називають економічним контролем. М. Білуха переконаний, що контроль передусім треба розглядати як функцію системи управління суспільними процесами у сфері соціального управління, політичного керівництва, народної де-

мократії, правової держави. «Контроль – це система спостереження і перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням, встановлення результатів управлінського впливу на керований об'єкт виявленням відхилень, допущених у ході виконання цих рішень» [18, с. 3, 6].

Г. Кірейцев вважає, що «контроль має розглядатись як багатоаспектне явище, як функція менеджменту і функція обліку, включаючи функцію узгодження діяльності суб'єктів підприємництва» [10, с. 11].

Деякі автори економічний контроль досліджують як механізм перевірки, який має відповідну (дуже деталізовану) мету, а також сприяє практичній реалізації новацій (що надзвичайно важливо для інноваційно-інвестиційного напрямку розвитку підприємств) [1, с. 32].

У «Бухгалтерському словнику» (за редакцією професора Ф. Бутинця) контроль виступає у двох площинах: перша – як «систематичне спостереження і перевірка процесу функціонування відповідного об'єкта з метою встановлення його відхилень від заданих параметрів», а друга – як «вирішальний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику підприємства з метою отримання вигод від її діяльності» [4, с. 94].

Розглядаючи окремі види, форми й типи контролю, представники житомирської наукової школи з обліку, аналізу та аудиту вживають такі словосполучення: «сукупність процедур» (контроль бухгалтерський); «контрольні функції» (контроль внутрішньогосподарський); «процес спостереження і перевірки» та «системи заходів» (контроль господарський); «розподіл контролю за господарською діяльністю» (контроль спільний); «перевірка наявності» (контроль фактичний) [4, с. 94–95].

А. Гончарук та В. Рудницький вважають, що «контроль, як функція управління – це система спостереження і перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням, встановлення результатів управлінського впливу на керований об'єкт, виявлення відхилень у процесі виконання цих рішень» [7, с. 14]. Це визначення терміна «контроль», на нашу думку, є досить вдалим і одним із найоптимальніших, адже тут згадано спостереження та перевірки, визначення міри впливу, виявлення відхилень, тобто усе те, що є принциповим для системи контролю. Автори дали також власне визначення економічного контролю як

динамічної системи, що спрямована «на виявлення та усунення негативних явищ у розвитку продуктивних сил і виробничих відносин з метою своєчасного регулювання їх у розширеному відтворенні суспільно необхідного продукту» [7, с. 14].

Л. Дікань вважає, що у більш загальному вигляді «під контролем слід розуміти систему відносин з приводу систематичного спостереження і перевірки ходу функціонування відповідного об'єкта деякого суспільного, виробничого або іншого процесу контролюючими органами, установами, уповноваженими особами з метою встановлення відхилень об'єкта контролю від заданих параметрів» [8, с. 34].

Як бачимо, Л. Дікань розглядає контроль з позиції системи відносин, що виникають у зв'язку з об'єктивною необхідністю системного спостереження і перевірки об'єктів контролю.

На думку Є. Калюги, «контроль потрібно розглядати не як обліково-перевірочну діяльність, а як функцію управління і важливий елемент реалізації економічного значення держави» [9, с. 29].

Є. Калюга вважає, що господарський контроль варто «розглядати як постійно діючу, науково обгрунтовану і добре продуману систему спостереження та перевірки процесів виробництва, розподілу, обміну і виробничого споживання, що обмежуються фінансово-господарською діяльністю тільки підприємств» [9, с. 34].

У двох наведених вище визначеннях знаходимо контроль як функцію контролю, елемент економічної політики держави, систему спостереження та перевірки.

Ф. Бутинець, Н. Малюга, С. Бардаш, Н. Петренко переконані, що «контроль – це систематичне спостереження і перевірка процесу функціонування відповідного об'єкта з метою встановлення його відхилень від заданих параметрів» [3, с. 10].

Р. Пушкар і Н. Тарнавська визначають контроль в управлінні як «процес забезпечення досягнення цілей організації за допомогою оцінки та аналізу результатів діяльності, оперативного втручання у виробничий процес і прийняття коригуючих дій» [19, с. 234].

Згадані вище автори звертають увагу на те, що контроль – це процес, де використовуються оцінка, аналіз, оперативне управління і регулювання.

Н. Вітвицька дає визначення контролю у широкому розумінні, стверджуючи, що він є процесом, котрий повинен забезпечити «функціонування

об'єкта управління прийнятним управлінським рішенням і спрямований на успішне досягнення поставленої мети» [5, с. 18].

В «Економічній енциклопедії» (т. 1) контроль взагалі визначають як: «1) елемент управління економічними об'єктами і процесами, який полягає у нагляді за ними з метою перевірки їх відповідності стану, передбаченому законами, юридичними нормативними актами, а також програмами, планами, договорами, проектами, угодами; 2) контроль за об'єктом, реальна влада, зосередження прав управління в одних руках». Далі у визначеннях з конкретних видів, форм і типів контролю знаходимо, що контроль розглядається як комплекс заходів... (контроль валютний, контроль екологічний), комплекс заходів та важелів... (контроль за цінами), комплекс знань та заснована на них сукупність спостережень і перевірок контролюючими органами функціонування й розвитку економічної системи (контроль економічний), заснована на сукупності знань система спостережень, досліджень і перевірок (моніторинг) контролюючими органами ефективного функціонування, розвитку, використання державної власності ... (контроль фінансовий) [20, с. 829, 830].

С. Левицька дає розлоге визначення контролю, зазначаючи, що «контроль – це: органічна система моніторингу певних питань контролюючими органами; не тільки джерело інформації, але й елемент управління економічними об'єктами і процесами; індикативний фактор виконання управлінських рішень; система динамічного розвитку, передусім у питаннях, які забезпечують раціональне використання державних ресурсів суб'єктами господарювання» [11, с. 83].

Звідси, судячи із визначення С. Левицької, контроль можна розглядати у таких площинах (із цим варто погодитись): 1) система моніторингу; 2) джерело інформації; 3) елемент управління; 4) індикативний фактор; 5) система динамічного розвитку.

Л. Нападівська не сумнівається в тому, що контроль є процесом, котрий «забезпечує якісну розробку та ефективне досягнення цілей, накреслених організацією, шляхом реалізації прийнятих управлінських рішень» [12, с.19].

Отже, Л.В.Нападівська розглядає контроль, як процес, який дає змогу досягнути намічених організацією цілей.

Для Б. Усача контроль «означає перевірку виконання тих або інших господарських рішень з метою встановлення їхньої законності та економічної доці-

льності» [14, с. 10].

Визначення Б. Усача коротке і лаконічне, тому варте, ми переконані, позитивних відгуків.

О. Подолянчук розглядає «контроль як заключний етап управлінського процесу, який забезпечує перевірку поставлених завдань чи запланованих параметрів, дає можливість виявити фактичний стан об'єктів управління, викрити недоліки в роботі та вплинути на прийняття управлінського рішення» [21, с. 216].

Т. Карпова переконана, що контроль є «перевірка здійснення конкретних і детальних планів зі сторони керівника, менеджера» [22, с. 334].

На думку Ч.Т.Хорнгрена, контроль доцільно розглядати «як дію, яка сприяє виконанню рішення і відображає реалістичну оцінку, що забезпечує зворотний зв'язок результатів» [23, с. 966].

Л. Шатковська називає економічний контроль важливою ланкою системи управління виробництвом. За допомогою такого контролю «виявляють фактичний стан справ на підприємствах, з'ясовують причини відхилення від нормальних умов роботи, невикористані резерви» [15, с. 36].

III. БАГАТОВИМІРНІСТЬ ПОНЯТТЯ «КОНТРОЛЬ»

Контроль, як справедливо зазначає В. Шевчук, є багатовимірним явищем, що проявляється у таких аспектах: онтологічному (загальнобуттєвому) – як властивість суспільно-господарського буття, тип відносин, вид діяльності; гносеологічному – як проблема, наука і освітня дисципліна; управління – як функція, підсистема (система), процес менеджменту; інформаційному – через елементи підсистеми (системи) контролю як суб'єкт контролю (контролюючий суб'єкт), об'єкт контролю (контрольований, підконтрольний об'єкт), контрольні дії (якщо загострити увагу суто на контрольних діях, то одержимо ще один ракурс бачення контролю – контроль як процес) [16, с. 12–15].

До перелічених аспектів можна додати ще, за нашим баченням, міжнародний, політичний, фінансовий, інституційний і морально-психологічний.

Міжнародний аспект контролю передбачає контроль як один із напрямів співпраці і розвитку країн, груп країн; контроль як спосіб ефективної боротьби з різноманітними глобальними викликами (в тому числі з міжнародним тероризмом, наркобізнесом, торгівлею, відмиванням «брудних» грошей, уникнення від оподаткування в офшорних зонах тощо); контроль

як форма впливу однієї держави на іншу з метою отримання геополітичних і фінансових переваг або спроб покарання за «неправильну» поведінку.

Політичний аспект контролю може висвітлювати контроль як інструмент тиску, дискредитації і знищення політичних опонентів (цей аспект контролю дуже притаманний сучасній Україні, де протягом багатьох років точиться жорстока боротьба між парламентськими фракціями (партіями) за посади, та контроль як механізм прикриття господарських порушень і економічних злочинів (йдеться про те, що впливові в політиці та підприємстві особи просувають на високі пости в контролюючі органи «своїх» людей).

Фінансовий аспект контролю може виступати у двох проявах: контроль як механізм встановлення матеріальної відповідальності працівників за допущені порушення та зловживання і відстеження процесу повноти та своєчасності розрахунків з відшкодування завданих збитків і контроль як інструмент економії суспільних витрат, наповнення бюджету.

Інституційний аспект контролю проявляється в тому, що контроль виступає як сильний мотиваційний аргумент для розвитку, реформування або припинення діяльності відповідних суспільних інститутів та контроль як сегмент суспільних інститутів, що в певний спосіб взаємодіє з іншими сегментами.

Морально-психологічний аспект контролю відображає контроль як систему відповідних неформальних морально-етичних стосунків, що склалися між контролером та контрольованими ним особами (виражено позитивні, позитивні, стримані, несприятливі, відверто несприятливі); контроль як чинник формування певних морально-психологічних станів у контролерів, контрольованих ними осіб і їх оточення в результаті виявлення в процесі контролю фактів, вчинених контрольних дій тощо; контроль як спосіб мислення контролера (проявляється у тому, що з часом у контролера формується відповідний фаховий спосіб мислення, коли він від формального виконання своїх службових обов'язків переходить до неформального (навіть незважаючи на різні перешкоди методичного, технологічного, організаційного характеру), тобто до творчого виконання контрольних-ревізійних дій з використанням запозичених або новітніх підходів, схем; до праці не тільки задля заробітку, а й задля задоволення фахової зацікавленості та підвищення кваліфікації, прагнення змінити стан існуючих у професії речей на краще й досконаліше тощо).

Отже, контроль, зважаючи на висловлені думки різних авторів, за нашим переконанням, можна розглядати в десяти різних площинах (рисунок).



На наш погляд, контроль – це багатовимірна категорія, що проявляється по-різному (залежно від мети, завдань, предмета, методу, видів, форм, типів тощо).

IV. ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТРОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІНІМІЗАЦІЇ ВИТРАТ ТА МАКСИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ПІДПРИЄМСТВ

Під економічним контролем, на нашу думку, доцільно розуміти внутрішньогосподарський (внутрішньофірмовий) та зовнішній контроль господарсько-фінансової діяльності підприємства (організації, закладу), який здійснюється представниками державних органів управління економікою, спеціальних державних контролюючих і адміністративних

органів, аудиторськими фірмами, громадськими та внутрішньогосподарськими (внутрішньофірмовими) контролерами в межах визначених для них повноважень і за розробленою завчасно програмою.

Одним із основних завдань, яке слід вирішувати у процесі здійснення економічного контролю на підприємстві, є завдання мінімізації витрат та максимізації доходів.

Контроль відіграє важливу роль у мінімізації витрат у процесі їх планування, коли здійснюються узгодження планових матеріальних витрат, формування планового фонду оплати праці, визначення планових накладних витрат і обчислення коефіцієнтів їхнього розподілу, розрахунок норм та нормативів витрат тощо.

У процесі виробництва контроль дає змогу постійно тримати під наглядом фактичні витрати на предмет їх відповідності плановим витратам, нормам і нормативам витрат. За планово-адміністративної системи державного управління, коли, практично, майже всі підприємства належали державі, контроль за процесом виробництва здійснювався переважно формально, оскільки сама система державного управління не сприяло справжньому, повноцінному

контролю, який міг виявити багато фактів безгосподарності, казнокрадства, приписок, окомилування тощо.

Після завершення процесу виробництва факт здійснення витрат відбувся, тому під час післявиробничого контролю витрат мало що можна змінити. Проте цінність такого контролю полягає в тому, щоб з'ясувати правомірність проведення витрат на основі певних документів; хто із відповідальних за витрати осіб допустив економію або перевитрати, і чому; які заходи були здійснені на підприємстві щодо підвищення ефективності витрат, у тому числі які стимули надані для кращих працівників та які покарання отримали порушники.

Зацікавлені особи підприємства повинні приділяти належну увагу контролю за його доходами, адже важливо не тільки отримати згоду покупця (замовника) на купівлю продукції, а й у найкоротші строки одержати від нього грошовий вираз доходів (готівку, кошти на рахунок, вексель тощо). Можливо навіть варто завести з метою підвищення ефективності контролю за доходами підприємств у кожному підприємстві журнал щоденного контролю за реалізацією продукції та її оплатою:

Назва підприємства ТОВ «Олімп»

ЖУРНАЛ ЩОДЕННОГО КОНТРОЛЮ ЗА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОДУКЦІЇ ТА ЇЇ ОПЛАТОЮ
за січень 2011 р.

(місяць)

грн

№ з/п	Число (день) місяця	Реалізовано продукції за день	Сума оплати покупцями (замовниками) за день	Залишок заборгованості покупців (замовників) на кінець дня	Примітки
1	2	3	4	5	6
–	–	–	–	50 521,53	Залишок на кінець дня 31.12.2010 р.
1	01.01.2011 р.	6 703,54	9 723,08	47 501,99	–
2	02.01.2011 р.	4 579,87	7 580,05	44 500,81	–
3	03.01.2011 р.	6 321,33	4 611,01	46 211,13	З'ясувати, чому так мало оплачено
і т. д.					
Разом за січень 2011 р.		505 712,94	523 451,00	32 783,47	Залишок на кінець дня 31.01.2011 р.

Щоденний контроль за реалізацією продукції дає змогу керівництву підприємством постійно наглядати за тим, як відбувається цей процес і які складові виникають у ньому; яка продукція успішно реалізується, а яка немає належного попиту; скільки коштів надійшло в підприємство від покупців (замовників) і яким є середній розрив у днях між днем реалізації продукції

та днем отримання за неї коштів (грошових доходів); виробити систему заходів оптимального скорочення середнього розриву між днем реалізації і днем отримання за неї коштів (грошових доходів).

Є інший варіант контролю – журнал щоденного контролю за грошовими доходами і грошовими витратами підприємства:

Назва підприємства **ТОВ «Олімп»**

**ЖУРНАЛ ЩОДЕННОГО КОНТРОЛЮ ЗА ГРОШОВИМИ ДОХОДАМИ
І ГРОШОВИМИ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА**

за січень 2011 р.

(місяць)

грн

№ з/п	Число (день) місяця	Фактичні грошові доходи	Коефіцієнт сезонного вирівнювання грошових доходів	Грошові вирівнювані доходи	Фактичні грошові витрати	Перевищення або зниження грошових вирівнюваних доходів над грошовими витратами	Примітки
1	2	3	4	5	6	7	8
1	01.01.2011 р.	9 723,08	2,73	3 561,57	3 027,03	534,54	–
2	02.01.2011 р.	7 580,95	2,73	2 776,90	451,78	2 325,12	–
3	03.01.2011 р.	4 611,01	2,73	1 689,01	2 018,35	–329,34	З'ясувати, чому грошові витрати перевищують грошові доходи
і т. д.							
Разом за січень 2011 р.		523 451,00	2,73	191 740,29	127 359,28	64 381,01	

Особливість контролю за грошовими доходами та витратами, на наш погляд, полягає в тому, що керівництво підприємством намагається вести таку витратно-дохідну політику, за якої щоденні грошові доходи в основному переважають щоденні грошові витрати. Щоправда, на підприємствах, де існує сезонність виробництва, в тому числі у сфері виробництва продукції сільського господарства, таку перевагу забезпечити досить складно. Проте вважаємо, що й цю проблему можна вирішити, якщо за фактичними даними господарсько-фінансової діяльності підприємства протягом останніх 2–3 років розрахувати помісячні (а можливо, навіть подекадні) коефіцієнти сезонного вирівнювання грошових доходів.

Якщо сума грошових доходів значно перевищуватиме суму грошових витрат, то в цьому разі суму грошових доходів можна поділити на коефіцієнт сезонного вирівнювання і визначити суму грошових доходів із урахуванням чинника часу. Якщо сума грошових доходів буде значно меншою за суму грошових витрат, тоді першу суму треба також поділити на коефіцієнт сезонного вирівнювання грошових доходів.

Розглянемо два приклади із застосуванням коефіцієнтів сезонного вирівнювання: перший – коли коефіцієнт сезонного вирівнювання значно нижчий за одиницю, а другий – коли він значно вищий за одиницю.

Приклад 1. За місяць грошові доходи (без урахування суми короткострокової позики) підприємства становили 125 357 грн, а грошові витрати – 262 849 грн. Застосуємо коефіцієнт сезонного вирівнювання, що був розрахований за попередні роки і становить нині 0,41. Звідси грошові доходи за місяць із урахуванням коефіцієнта сезонного вирівнювання грошових доходів мали б бути на рівні 305 749 грн (125 357 : 0,41). Отже, сезонний дефіцит грошових доходів тут дорівнюватиме 180 392 грн (305 749 – 125 357 грн).

Приклад 2. За інший місяць грошові доходи підприємства становили 523 451 грн, а грошові витрати – 179 718 грн. Коефіцієнт сезонного вирівнювання для цього місяця – 2,73. Звідси грошові доходи із урахуванням коефіцієнта сезонного вирівнювання становитимуть 191 740 грн (523 451 : 2,73). Отже, сезонний надлишок грошових доходів у цьому місяці досягнув 331 711 грн (523 451 – 191 740).

У прикладі 1 маємо дефіцит грошових доходів, який підприємство може покрити за рахунок отримання в банку короткострокової позики. В прикладі 2 є сезонний надлишок грошових доходів, який бажано використати з максимальною вигодою для підприємства (можливо, розмістити на кілька місяців у банку під суттєві відсотки за умови невисокого рівня ризику втрати розміщених у банку коштів).

Суму грошових доходів, обчислену із урахуванням сезонного вирівнювання, можна коригува-

ти в разі потреби і на прогнозований на наступний рік індекс інфляції. Для цього визначену суму грошових доходів, розраховану із урахуванням коефіцієнта сезонного вирівнювання, потрібно помножити на коефіцієнт прогнозованого індексу інфляції. Для прикладу, якщо прогнозований індекс інфляції на місяць становитиме 12,5%, то в цьому місяці грошовий дохід зросте до 215 708 грн ($191\,740 \cdot 1,125$).

Отже, економічний контроль посідає чільне місце

у системі контролю та спрямований на мінімізацію витрат і максимізацію доходів підприємств. Питання, наскільки ефективним та якісним економічний контроль буде для конкретного підприємства, залежить насамперед від його власників, керівників і спеціалістів. Якщо ці особи по-справжньому зацікавлені в ефективному й якісному контролі, то такий контроль буде близьким до ідеалу. Якщо ні, то економічний контроль формально існуватиме, але користі підприємству від нього буде небагато.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Найважливішими рисами розвитку світових економічних процесів, що суттєво впливатимуть у найближчі десятиліття, в тому числі на економічний контроль, вважаємо: нестримний динамізм та оперативне застосування в науці, практичній діяльності, побуті новітніх інформаційних технологій і комп'ютерної техніки; прискорене збільшення чисельності населення світу (особливо в Китаї, Індії та інших країнах Азії, а також Африці) і зростання кількості робочих місць у невиробничій сфері; нерівномірний розподіл та обмеженість матеріальних, сировинних, продовольчих, енергетичних, водних, фінансових, інвестиційних ресурсів і прагнення людства до заможнішого матеріального життя, що загострює й посилює індивідуальний егоїзм, створює атмосферу напруги та невизначеності на різних рівнях влади, підприємництва, соціальної сфери тощо.

2. Контроль розглядається нами як багатовимірна категорія, що проявляється по-різному (залежно від мети, завдань, предмета, методу, видів, форм, типів тощо): функція, проблема, наука, освітня дисципліна, система, процес, джерело інформації, індикативний чинник, механізм перевірки тощо.

3. Під економічним контролем доцільно розуміти внутрішньогосподарський (внутрішньофірмовий) та зовнішній контроль господарсько-фінансової діяльності підприємства (організації, закладу), який здійснюють представники державних органів управління економікою, спеціальних державних контролюючих і адміністративних органів, аудиторськими фірмами, громадськими та внутрішньогосподарськими (внутрішньофірмовими) контролерами в межах визначених для них повноважень і за розробленою завчасно програмою.

4. Пропонуємо до уже існуючих в економічній літературі додати п'ять абсолютно нових аспектів трактування контролю: міжнародний, політичний, фінансовий, інституційний та морально-психологічний. Докладний опис цих аспектів зроблено в основній частині цієї статті.

5. Рекомендуємо підприємствам з метою підвищення ефективності контролю за їхніми доходами використовувати журнал щоденного контролю за реалізацією продукції та її оплатою або журнал щоденного контролю за грошовими доходами і грошовими витратами підприємства.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. **Бодюк А.В.** Методичні та нормативно-правові аспекти аудиту підприємницької діяльності [монографія] / А.В. Бодюк. – К.: Кондор, 2005. – 356 с.

2. **Бутинець Т.А.** Система самоконтролю / Т.А. Бутинець // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – Вип. 1 (16) / Відпов. ред. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – С. 21–30.

3. **Бутинець Ф.Ф.** Контроль і ревізія: [підруч.]. – 2-ге вид., доп. і перероб. / Ф.Ф. Бутинець, С.В. Бардаш, Н.М. Малюга, Н.І. Петренко. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 512 с.

4. **Бухгалтерський** словник; за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП «Рута», 2001. – 224 с.

5. **Вітвицька Н.С.** Державний фінансовий контроль: [навч.-метод посібник] / Н.С. Вітвицька, І.Ю. Чумакова, М.М. Коцупатрий, М.Т. Фенченко. – К.: КНЕУ, 2003. – 408 с.

6. **Виговська Н.Г.** Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: [монографія] / Н.Г. Виговська. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 532 с.
7. **Гончарук Я.А.** Аудит: навч. посібник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / Я.А.Гончарук, В.С.Рудницький. – К.: Знання, 2007. – 443 с.
8. **Дікань Л.В.** Контроль і ревізія: [навч. посіб.] / Л.В.Дікань. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 245 с.
9. **Калюга Є.В.** Фінансово-господарський контроль у системі управління: [монографія]. – К.: Ельга, Ніка – Центр, 2002. – 360 с.
10. **Кірейцев Г.Г.** Регулювання розвитку бухгалтерського обліку в сільському господарстві: наукова доповідь на міжнар. наук-практ. конф. Подільського держ. аграрно-техніч. ун-ту 24–25 вересня 2009 р. / Г.Г. Кірейцев. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 28 с.
11. **Левицька С.** Про ефективність державного фінансового контролю / С. Левицька // Економіка України. – 2007. – № 4. – С. 83–94.
12. **Нападовська Л.В.** Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: [монографія] / Л.В. Нападовська. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224 с.
13. **Пантелеєв В.П.** Внутрішньогосподарський контроль: методологія та організація: [монографія] / Пантелеєв В.П.; Державна академія статистики, обліку та аудиту. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2008. – 491 с.
14. **Усач Б.Ф.** Контроль і ревізія: підруч. для ВНЗ. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання-Прес, 2001. – 253 с.
15. **Шатковська Л.С.** Економічний контроль на сільськогосподарських підприємствах: [навч. посіб.] / Л.С.Шатковська. – К.: Урожай, 1994. – 272 с.
16. **Шевчук В.О.** Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії, організації, методології): [монографія] / В.О.Шевчук. – К.: Київ. держ. торг.-екоп. ун-т, 1998. – 371 с.
17. **Белов Н.Г.** Контроль і ревізія в сільському господарстві: [учебник]. – 3-є изд., перераб. и доп. / Н.Г. Белов. – М.: Агропромиздат, 1988. – 320 с.
18. **Білуха М.Т.** Курс аудиту: [підруч.]. – 2-ге вид., перероб. / М.Т. Білуха. – К.: Вища шк.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 574 с.
19. **Пушкар Р.М.** Менеджмент: теорія та практика: [підруч.]. – 3-тє вид., перероб. і доп. / Р.М. Пушкар, Н.П. Тарнавська. – Тернопіль: Карт-бланш, 2005. – 486 с.
20. **Економічна** енциклопедія: У 3 т. – Т.1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2000. – 864 с.
21. **Подольняк О.А.** Проблемні аспекти внутрішньогосподарського контролю підприємств аграрного сектору / О.А. Подольняк // Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 квітня 2010 р. – Тернопіль: Крок, 2010. – С. 216–217.
22. **Карпова Т.П.** Управленческий учет: [учебн. для вузов] / Т.П. Карпова. – М.: ЮНИТИ, 2003. – 350 с.
23. **Horngren, Charles T.** Cost accounting: A Managerial Emphasis. – 5 th ed. – New York: Prentice hall International, Inc, 1982. – 997 p.

Определены важнейшие черты развития мировых экономических процессов, которые будут существенно влиять в ближайшее десятилетие, в том числе на экономический контроль. Сделан сравнительный анализ разных трактовок учеными-экономистами понятий «контроль» и «экономический контроль» и представлено собственное видение автора относительно них. Предлагается дополнительно к существующим еще пять абсолютно новых аспектов трактования понятия «контроль» как многомерного явления (международный, политический, финансовый, институционный и нравственно-психологический аспекты). С целью повышения эффективности контроля за денежными доходами рекомендовано предприятиям использовать журнал ежедневного контроля за реализацией продукции и ее оплатой или журнал ежедневного контроля за денежными доходами и денежными расходами предприятия.

Ключевые слова: контроль, экономический контроль, система, классификация, минимизация расходов, максимизация доходов предприятия.

Identified key features of the world economic processes that will significantly affect the coming decades, including on economic control. A comparative analysis of different interpretations of scholars-economists' notions of «control» and «economic control» and expressed his own opinion of the author about them. Proposed addition to the existing five completely new dimension of interpretation of control as many measurable phenomena events (international, political, financial, institutional and psychological aspects). Recommended that businesses use to improve the effectiveness of monetary income, Journal of daily monitoring sales and payment or Journal of daily monitoring of cash revenues and cash expenditures of the enterprise.